

Vonyó József

EGY MONOLIT RENDSZER ÁRNYALATAI

Tanulmányok Magyarország 1945 utáni történelméről

KR
KRONOSZ

Vonyó József

Egy monolit rendszer árnyalatai

*Unokáimnak
Virágnak, Andrásnak, Leventének*

Vonyó József

Egy monolit rendszer árnyalatai

Tanulmányok
Magyarország 1945 utáni történetéről

Kronosz Kiadó
2012

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2012-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-50-4

© Vonyó József
© Kronosz Kiadó

Tartalom

Előszó 7

 1. Lehetséges-e monolit rendszer? 7

 2. Hogyan lettem történész? 9

A pártirányítás az államszocialista rendszerben Magyarországon
(1949–1989) 16

A földkérdés és a nemzetiségi kérdés szerepe a magyarországi
németek elűzésében 43

A magyarországi németek önszerveződésének korlátai
a Rákosi-korszakban (1949–1956) 63

A magyarországi németekről alkotott kép. Torzképek,
sztereotípiák és korrekciójuk a magyar történetírásban 82

A vesztesek dicsősége. Gondolatok az 1956-os magyar
forradalomról és szabadságharcról 93

Totalitás, lokalitás, parcialitás, perszonalitás (Töprengés a
történetíró módszereiről az '56-os forradalom kapcsán) 106

A Kádár-éra Magyarországon 115

Erjedés és lefojtás – 1980–1985 (Adalék az MSZMP-ben zajló
folyamatok természetrajzához) 124

Az állampárt bomlási folyamata és az MSZP létrejötte Péccsett 172

A közlemények eredeti megjelenésének helye 190

Előszó

1.

Lehetséges-e monolit rendszer?

Tudniillik a valóságban. Mert emberek képzeletében igen. Olyanokéban, akik megálmodnak és működtetni próbálnak monolit rendszereket. És olyanokéban, akik azok (*szükségszerű*) felbomlása után – politikai érdekből – szeretnék annak láttatni, másokkal is. Politikai híveikkel és azzá megnyerni kívánt emberekkel. S főként: az adott korszakokat személyes élmények révén nem ismerő ifjúsággal. Pedig maga a tény, hogy valamennyi eddigi monolit(nak hitt) rendszer – előbb vagy utóbb – megszűnt, mást bizonyít. Éppen azért bomlott fel, dőlt össze minden ilyen konstrukció, mert a *valóságban* egyik sem volt monolit. Nem csak a rendszer egésze. Az az egyeduralkodó párt sem, melyben alapját és (egyik) legfőbb eszközét látták „megtervezőik”.

Minden ország társadalmá sokrétű, összetett, bonyolult struktúra. Emberek tömegéből áll, akik között különbségek garmadája fedezhető fel. Eltérő szociális és vagyoni helyzet, nemzetiségi, felekezeti hovatartozás, iskolázottság, személyes élmények, családi hagyományok (stb.), s mindezekből fakadóan: más-más kulturális és politikai attitűdök. A különböző helyzetű, más-más kultúrával rendelkező személyek és csoportok eltérően látnak és értékelnek azonos eseményeket, situációkat, folyamatokat – és rendszereket. És ebből fakadóan: másként reagálnak ugyanazon jelenségekre. A kommunista diktatúrában – így az 1948–1989 közötti Magyarországon – más helyzetbe került a földjét veszített, üldözött kulák, mint a kedvezményezett munkás, más élményeket szerzett az elűzött német, mint a helyére telepített, saját korábbi lakhelyéről ugyancsak elűzött székely. Másként értékelt politikai situációkat a hasonló politikai szimpátiáktól vezérelt értelmiségi, mint az iskolázatlan, egyszerű földműves. S mindez nemcsak gondolkodásukat, hanem tetteiket, politikai aktivitásukat is befolyásolta. Mert szükségszerűen másként

reagált az, akitől elvettek, mint az, akinek adtak. Másként cselekedett az, akit ez a rendszer sújtott, mint az, akit az általa felváltott régi.

A diktatúrák hatalmat birtokoló/bitórló pártjainak belső története igazolja, hogy a fent jelzett különbségek, s azok következményei – jól-lehet, nem azonos szerkezetben és módon – még bennük is érvényesülnek. Ennek (is) volt következménye, hogy Hitler, Mussolini, Sztálin, Rákosi, Kádár és a többiek ugyanúgy bebörtönöztették vagy kivégeztették saját pártjuk vezető tagjait is, mint politikai ellenfeleiket.

A monolit rendszeren belül továbbélő társadalmi, kulturális és politikai különbségek, ellentétek létét bizonyítják az azokat felváltó időszakok. Nem csak arra kell gondolnunk, hogy a rendszerváltást követően hasonló politikai ideológiák, irányzatok, sőt, azonos nevű pártok jelentek meg, mint amilyeneket a pártállam elfojtott, felszámolt. Ezt bizonyították az 1956-os forradalom eseményei is. A Rákosi-féle hatalomgyakorlás kegyetlensége és a társadalom életszínvonalát rontó gazdaságpolitikája, a külső hatalmi kényszer egységet mutató ellenállásra készítette a magyar társadalom egészét. Ez az egység azonban csak a diktatórikus eszközök, illetve a szovjet katonai jelenlét és politikai diktátum elutasításában maradt fenn végig. Néhány nap után nyilvánvalóvá vált, hogy győzelem esetén más gazdasági, társadalmi és politikai célokat kívántak realizálni különböző társadalmi csoportok. S ezek a különbségek jelentek meg a forradalom napjaiban alkalmazott, eltérő módszerekben, a forradalmi tettek radikalizmusának eltérő mértékében is.

Érdemes és szükséges figyelni a rendszerek közötti és az egyazon rendszer különböző szakaszai közötti eltérésekre is. A kemény diktatúrák az ideológiai-politikai egység megteremtése érdekében a fizikai terrort is alkalmazták – mint pl. Magyarországon a Rákosi-korszakban, vagy az 1956-os forradalmat követő megtorlás időszakában. Azt követően azonban, a Kádár-korszak nagyobb mozgásteret biztosított a gondolatok megfogalmazása és publikálása tekintetében – persze változatlanul szigorú korlátok között. Még ha ezek a korlátok kevésbé voltak is szűkek, mint az 1950-es évek első felében. A politikai akaratok kifejezése azonban változatlanul a hatalom megtorló intézkedéseit vontta maga után, ha enyhébb formában is, mint 1962 előtt. Mindenesetre – különösen az 1980-as években – a politikai vélemények is árnyaltabban jelenhettek meg, mint korábban. Még az uralkodó Magyar Szocialista Munkáspárton belül is. A benne lezajló szellemi, majd azt követő – az eltérő politikai nézetek megjelenítésére több lehetőséget biztosító – szervezeti változások azt jelezték,

hogy a több mint 800 ezres párttagság (legalábbis részlegesen, és persze eltérő módon) leképezi a társadalom egészében zajló folyamatokat. Mindennek együtt volt szerepe abban, hogy (1) az 1980-as évek második felében létrejövő ellenzéki politikai erők *relatíván szabadon* szervezkedhettek; (2) a kedvező nemzetközi változások által is lehetővé váló rendszerváltás – más országoktól eltérően – az ellenzék és az állampárt közötti tárgyalások révén, azaz megegyezéssel, békés módon valósulhatott meg. Annak minden ellentmondásával, melyek nagyrészt szintén a magyar társadalmat tradicionálisan jellemző és – a látszatok ellenére – rendszeren átívelően megosztó különbségekből, ellentétekből is fakadnak.

E különbségek, árnyalatok – azaz a fontos és jellemző részletek – nélkül a rendszer nem ismerhető meg pontosan, nem értékelhető reálisan. Miként más rendszerek sem.

Az alább olvasható tanulmányok, forrásközlések a magyarországi pártállami rendszer monolit jellegét megteremteni hivatott intézményes kereteket, s a benne – változó módon és intenzitással megjelenő – különbségeket, „*árnyalatokat*” kívánják bemutatni. Olyan szerző írásait olvashatja a Tisztelt Olvasó, aki együtt született az új rendszerrel, ennél fogva gyermekként, ifjúként és felnőttként élhette meg a bemutatott korszak egyes szakaszait. Az utolsó másfél-két évtizedben az MSZMP, majd az MSZP választott (társadalmi) tisztségviselőjeként, belülről figyelhette meg a rendszert és annak vezető pártját – egységre törekvő kereteivel és belső különbségeivel együtt. S tehette mindezt akkor már történészként, Magyarország 20. századi történetének hivatásos kutatójaként.

2.

Hogyan lettem történész?

A Korall című folyóirat „Hogyan lettem történész?” körkérdésére adott válaszként írtam az alábbi sorokat. Azok a gondolatok, melyek akkor fogalmazódtak meg bennem, szorosán kapcsolódnak a kötetben olvasható írások nagy részének keletkezéséhez, s talán megkönnyítik az olvasó számára a bennük foglaltak értelmezését, értékelését.

A történész a múltbéli valóságot rekonstruálja: történelmet ír. Mások történetét. Most egy szerkesztői ötlet – mondhatnánk szerkesztői személynek is – arra készíti, hogy saját történetét írja meg. Amit a történész nem szokott megtenni, hisz – „*sine ira et studio*” – tárgyilagosságnak

kell lennie, tárgyát kívülről/felülről kell néznie, hogy valós képet fessen a múltból, s reális értékítéletet alkosson róla. De lehet-e képes kívülről/felülről nézni jelen tárgyát: önmagát? A feltett kérdések mögött meghúzódó jogos szándék persze az, hogy tisztázzuk: képesek vagyunk-e ugyanerre mások története esetén. Tudjuk-e magunkat függetleníteni – politikai személyiségek, társadalmi csoportok, kulturális közösségek, szellemi áramlatok vagy akár gazdasági folyamatok értékelése során – mindattól, ami velünk valaha is történt?

A szerkesztői kérdés úgy szólt: Miért, hogyan lettem történész, s egy bizonyos terület szakértője? Erre bonyolult esetben is lehet viszonylag egyszerűen – akár egy mondattal – válaszolni. Ezért is érdemes továbbgondolni, és újabb kérdésekkel megtoldani az eredetit. Milyen történész lettem? Nem a minőséget tekintve, mert arról értékítéletet mondanak az arra illetékesek: a kollégák és az olvasók. Inkább abban az értelemben: milyen habitusú? Nem csak az fontos, milyen témakörök mellett kötöttem ki. Sokkal inkább az, miként közelítek hozzájuk, milyen szempontok alapján tárom fel részleteit, szintetizálom a részeredményeket, s mondok értékítéletet az egészről. Egyáltalán: minősíték-e vagy csak regisztrálók? S mindez valóban tőlem függ, nem a tárgytól.

A dolog közepébe vágva: véletlenül lettem történész – és mégsem.

Elsőgenerációs értelmiségi vagyok. Az első szellemi hatások tehát nem otthon értek, hanem az iskolában. Szüleim, nagyszüleim (paraszatok, vendéglátósok) az anyagi javak előteremtésével és nem szellemi gyarapodásunkkal voltak elfoglalva. (Jelszószerűen fejezte ki ezt földműves nagyapám és – az ő hatására – anyám sokszor elhangzott mondata: „Az a tied fiam, amit megeszél.”) Társadalmi környezetünk, az életfeltételeket alakító politikai viszonyok később sem képezték beszédtemát otthon. Olyan évben (1951) kezdtem tanulmányaimat, amikor a tanító néni kötelességének érezte elsőként arra utasítani bennünket: mindenkit „Előre!” köszöntéssel üdvözljünk. Gyermekkoromban a sport vonzott, középiskolásként emellett az irodalom. A könyveket kezdetben nem otthoni, hanem könyvtári polcokról emelhettem le, a – nagyvárosi mércével mérve – szegényes siklói könyvtár polcairól. Saját „könyvtáram” előbb az Olcsó Könyvtár, majd a Diákkönyvtár 3–6 forintos, szerény kötetei révén kezdett gyarapodni. Sportoltam, irodalmat olvastam – és írással próbálkoztam. Ezért is akartam sportújságíró lenni. A Népsport akkori főszerkesztő-helyettese tanácsára („Végezzen egyetemet, tanuljon nyelveket!”) jelentkeztem az ELTE orosz-arab szakára. Utóbbi

útikönyvek és Germanus Gyula munkái hatására választottam. A sikeres felvételi ellenére, hely hiányában elutasítottak, s a Művelődésügyi Minisztérium felvételi eredményem alapján a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-történelem-oszakra irányított. Történt mindez 1963-ban, a forradalmat követő terrort–szigort felváltó „enyhülés” évében.

Eddig a véletlen, ami már magában foglalta a „mégsem”-et is. Jóllehet, a gimnáziumban fiatal magyartanárom dinamizmusa irodalom iránti vonzalmamat erősítette, volt egy tanárnőnk, a történelmet és földrajzot tanító *dr. Barlay Magda*, aki – kevéssé látványosan – életre szóló hatást gyakorolt rám. Még a háború előtt szerezte doktori címét. Gazdag tudása, a jelenségek okait, a folyamatok lényegét, a személyiség történelemformáló erejét (az osztályalapú hivatalos történelemértelmezés időszakában) előttünk feltáró történelemóráinak jelentőségét később, a főiskolai tanulmányok idején ismertem fel. Itt hasonló élmények értek olyan kiváló *tanárok* részéről, mint *Vas Károly* és *Dénes Béla*. A kutató történészek nem ismerhetik nevüket könyvek címlapjairól, folyóiratok tartalomjegyzékeiből – ők „csak” tanárok voltak, nem kutatók. Ám széleskörű és alapos felkészültségükkel, rendszerező képességükkel, komplex látásmódjukkal, emberségükkel olyanokban is felkeltették a történelem iránti érdeklődést, megláttatták velük a múlt feltárásának szépségeit, izgalmát és nehézségeit egyaránt, akik eredendően közömbösen viseltettek a „felvett” tárgy iránt. Végzés után már nem volt kérdéses, hogy három szakom közül történelemből fogok egyetemi diplomát szerezni.

Így kerültem mégis az ELTE-re – levelező tagozatra, immár *történelem* kiegészítő szakon. Még nem hivatásként választva a tudományágot. Már korábban a politika felé sodródtam, ami később vonzott is. Ebbe az irányba terelt a korabeli hivatalos iskolai nevelés, amit nem ellensúlyoztak családi és baráti hatások. Mint legjobb tanulót választottak ki KISZ-vezetőnek a középiskolában (1960-ban). A munkát a főiskolán is folytattam. Ennek kapcsán is sokat olvastam – politikai és (politika) történeti munkákat – de nem sokfélét, ami a szövegek szellemiségét illeti. Az olvasottak, hallottak – „ellenszövegek” ismerete, s más jellegű tapasztalatok hiányában – sokáig hiteles válaszokat látszottak adni számos kérdésre. Mindezek hatására és eredményeként lettem függetlenített egyetemi, illetve főiskolai KISZ-titkár – miközben történeti ismereteimet igyekeztem gazdagítani a legpatinásabb magyarországi bölcsészkar padjaiban. Két évig, havonta három napon át. A főiskolán a

képzés funkcionális jellege (az általános iskolai tanári feladatokra való felkészülés), az egyetemen a levelező képzés szűkös időkeretei miatt nem vehettem részt olyan intenzív szemináriumokon, melyek a történeti kutatómunkához szükséges módszertani felkészültséggel vértettek volna fel.

Ebből a szituációból kerültem a Pécsi Tanárképző Főiskola történelem tanszékére tanársegédnek 1972-ben. A hetvenes években – jöllehet, változatlanul a pedagógusképzésen volt a hangsúly – a „tanárképzőkön” is követelménnyé vált a kutatómunka, azok oktatóitól is kezdték elvárni a fokozatszerzést. Az egyetemi doktori cím megszerzését szolgáló könyvészeti és levéltári búvárkodás, illetve a szintézis elkészítése során kellett először szembesülnöm módszertani felkészültségem hiányosságaival. Ezeket részben önállóan (a történeti szakmunkák metodikai vonatkozásainak tudatos elemzése révén), részben későbbi kollégáim segítségével pótoltam. E tekintetben különösen hálával tartozom – a közülünk 2005-ben eltávozott – *Szita Lászlónak*, akinek fő kutatási területemet is köszönhetem. Megfelelő disszertációtémát keresve, ő adta kezembe a Nemzeti Egység Pártja Baranya megyei iratanyagát, amivel Gömbös politikai pályája, illetve a politikai pártok és rendszerek vizsgálatára irányította figyelmemet – mondhatni: életre szólóan. S ő volt az, aki a kutatómunka rejtelseibe is bevezetett. Jó tíz évvel később ezek „témaszpecifikus” elmélyítésében segített – az immár egyetemivé vált tanszéken – *Ormos Mária*, aki Pécsre kerülve iskolát teremtett, sokoldalúan segítve fiatal kollégái, tanítványai szakmai fejlődését, kibontakozását.

Főiskolai-egyetemi oktatóként sem hagytam fel a politikai tevékenységgel: intézményen belüli feladatokat kaptam és vállaltam az MSZMP-ben. A párhuzamosan végzett kétféle munka kölcsönhatásai sokrétűen befolyásolták aktivitásom mindkét területét. Egyrészt azt eredményezték, hogy a politikai *szervező* a szakmában is *az* maradt: a tudomány-szervezést és -népszerűsítést ugyanolyan fontosnak tartva, mint magát a kutatást. Az utóbbival azonos (vagy tán több) időt, energiát fordítottam az előbbire. Ennél fontosabbak és jelentősebbek voltak azonban a tartalmi hatások.

Gömbös Gyula politikai pályájának alakulását, ezen belül az általa átszervezett kormánypárt, a NEP történetét kutatva döbbsentem rá (meglehetősen későn, csak az 1970-1980-as évek fordulóján) az addig „fasisztának” minősített miniszterelnök által kiépíteni tervezett rend-

szer és a korabeli „létező szocializmus” rendszerének hasonló vonásaira. S ezt nemcsak a kutatott témának, hanem politikai tapasztalataimnak is köszönhettem. A korabeli hatalom hirdetett elvei és gyakorlata közötti ellentmondásokat, az ebből adódó emberi problémákat egy kar pártvezetőjeként kellett megélnem, tapasztalnom. Egy részleg irányítójaként tettem kísérleteket a – gyakran személyes tragédiákkal fenyegető – politikai és emberi konfliktusok humánus megoldására, a rendszer elemeinek ezt szolgáló módosítására. Felismeréseim a politika terén csak – más esetekhez képest – szokatlan, a „másként gondolkodókkal” szemben megértő, humánus megoldást eredményeztek helyi kérdésekben, ami legfeljebb annyi eredményt hozott, hogy emberek egy csoportja – „mindkét oldalon” – tapasztalhatta: így is lehet, s ez befolyásolhatta reagálásaikat, cselekedeteiket más esetekben is. Az egészen azonban nem változtatott.

Annál inkább a történeti problémák megközelítésével kapcsolatos látásmódomon. A fentiek – sokakkal ellentétben – nem elfordítottak a politikatörténettől, hanem felerősítették érdeklődésemet iránta. Felerősítették, és *új tartalmi elemmel* gazdagították: az ún. szocialista rendszer, a bolsevik típusú pártok, illetve a kétféle diktatúra és vezető politikai erők összehasonlító vizsgálatával.

Felerősítették, és *új szempontokkal* gazdagították. Mindenekelőtt azal, hogy nem elég az eseménytörténetet áttekinteni. A politikai folyamatok nem értelmezhetők a szervezetek, a rendszerek, azok intézményi kereteinek és működési elveinek módszeres vizsgálata nélkül. Ezen belül nem elég a struktúra fő elemeit, s a felső vezetést megismerni, hanem ugyanilyen fontos az alsóbb szintű egységek lehetőségeinek, a helyi vezetők személyiségének és mozgásterének – mindezekből fakadóan a nagypolitika lokális módosítása esélyeinek feltárása. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a politológia, a szervezetszociológia eszköztárának használata. A politika alakulása és hatása aligha értékelhető megalapozottan a társadalom és elemei reakcióinak, viszonyulásának, s mindezek révén „visszahatásának” felismerése nélkül. A választások eredményeinek alakulását például csak részben magyarázzák a kormányzati politika, a pártok ideológiája és programjai, a külpolitikai hatások stb. tényei. Aligha érthetjük meg őket az egyes társadalmi csoportok, helyi közösségek sajátos helyzetének, ebből fakadó érdekeinek, mentalitásának, gondolkodásmódjának, értékrendszerének ismerete nélkül. Ez alapos társadalomtörténeti kutatást igényel – mégpedig mikro szintűeket.

Miként a szervezetek, intézményrendszerek működési mechanizmusainak teljes értékű feltárása is. Ez irányította figyelmemet a helytörténetre, amit csak erősített az a majd nyolc év, melyet a pécsi Várostitörténeti Múzeumban töltöttem. És a részletek folytathatók... Summa summarum: meggyőződésemmé vált, hogy politikatörténetet csak komplex módon – a gazdaság-, társadalom-, ideológia- és kultúrtörténeti szempontokat, politológiai, szociológiai és pszichológiai módszereket, illetve a makro- és mikrotörténeti nézőpontot ötvözve – lehet eredményesen, s ezért csak így érdemes művelni.

Mindez persze közel sem volt ilyen egyszerű. Mellbevágó és sokkoló új ismereteket, felismeréseket eredményezett. Olyanokat, melyek mások számára evidenciának számítottak – ha nyilvánosan nem is beszéltek róla. Olyanokat, melyek kikezdtek, sőt érvénytelenné, semmissé tettek sok mindent abból, amit addig gondoltam, véltem, hittem. S ami ezzel járt: sötétben tapogatózást, vívódásokat – eszmékkal, korábbi nézetekkel, s mindenekelőtt önmagammal. Vívódásokat: szakmai és morális értelemben egyaránt. Ezért nem is hirtelen megvilágosodásról volt szó, hanem hosszú és keserves folyamatról. Ami persze sok mindent meg is könnyített. Időt adott problémák megemésztésre, megoldások kiérlelésére – ha úgy tetszik, kísérletezésre. Mindennek feltétele volt, hogy a „megvilágosodás” *nem külső változásokhoz* történő igazodás, hanem *belső tényezők*, saját felismerések eredménye volt – jóval a „nagy változások”, a rendszerváltozás előtt.

A „megélt történelem”, illetve annak (és egyben önmagam tevékenységének) értékelése–átértékelése további felismerésekkel szolgált. Az MDP, MSZMP történetét tárgyaló – egyelőre még sajnálatosan kis számú – munkát olvasva vált nyilvánvalóvá számomra, hogy azt teljes hi-telességgel feltárni csak olyanok lesznek képesek, akik részesei voltak a szervezetek működésének, valamilyen szinten „belülről” láthatták az eseményeket, folyamatokat. Ez azzal, a bolsevik típusú állampártokra – általában: a diktatúrák uralkodó pártjaira – különösen jellemző momentummal van összefüggésben, hogy bennük számos döntés, információtovábbítás stb. titkosan, informális módon történt. Ráadásul, a „sajátos” iratsejtezési gyakorlat miatt fontos dokumentumok nem maradtak fenn. Így a pártszervezetek, testületek működése – az iradatlan mennyiségű iratanyag ellenére – pusztán írott és nyomtatott forrásokból nem rekonstruálható, utóbbiak a személyes tapasztalatok nélkül gyakran tévesen értelmezhetők. A „belső” személy feltáró mun-

kája azonban csak abban az esetben hozhat megbízható eredményt, ha az illető képes felülemelkedni korábbi önmagán, függetleníteni magát esetlegesen meglévő személyes kötődéseitől, azokból fakadó érdekeitől, érzelmeitől; ha képes „kívülről”, a másik póluson lévők szemével is látni azt, amit „belülről” élt meg. Ez az attitűd – „sine ira et studio” – persze nem csak ezzel a témával foglalkozó, s nem csak a személyes érintettségű kutatók esetében követelmény.

A személyes aspektusok még egy fontos szakmai tanulsággal jártak számomra: a korábbinál sokkal nagyobb figyelmet kell fordítanom a személyiség szerepének vizsgálatára. Nemcsak az első számú és országos, hanem a helyi vezetők, illetve szervezetek egységei irányítóinak személyiségjegyeire, habitusára, mindezeknek a helyi szervezet működését befolyásoló, esetleg az országos trendeket módosító hatásaira is. S nem csak a társadalmi, politikai szereplők tekintetében.

Azóta a történeti munkák olvasása során fokozottan érdekel a szerző személye, személyisége is. Mert saját példából tudom: a történész – bevallja vagy sem, mi több: észreveszi vagy sem – mások történetébe is beleírja a sajátját. S így a történeti monográfia vagy tanulmány – miként egy regény vagy festmény – legalább annyit mond szerzőjéről, mint tárgyáról. És nem csak ilyen sajátos esetben, mint a mostani, amikor a kettő ugyanaz.